

MONTSERRAT CASAS NADAL*

***CONSIDERACIONS SOBRE LES CARTES DE SANTA
CATERINA DE SIENA AL CARDENAL PEDRO DE LUNA
(FUTUR BENET XIII), DE 1378.***

RÉSUMÉ

Analyse des deux lettres de Catherine de Sienne adressées au cardinal Pierre de Lune en 1378. Ce qui en ressort, dans le contexte historique et politique de l'époque (retour du pape à Rome et schisme), ce sont les procédés qu'utilise cette femme pour obtenir la participation active du cardinal dans la réforme de l'Eglise ainsi que son soutien résolu au pape Urbain VI.

INTRODUCCIÓ¹

De tota l'obra de Caterina de Siena en destaca, per la seva rellevància i per ser un testimoni molt significatiu de les dificultats i els problemes de l'època, la col·lecció de 381 cartes adreçades a diverses personalitats i homes i dones del seu temps, entre els anys 1365 i el 1380, any de la seva mort.

Es tracta d'una obra que, no solament s'adreça i —versemblantment— inflú a cadascun dels destinataris, sinó que, a més, l'alta qualitat, el pensament, la reflexió i la profunda càrrega de misticisme inclosos en cada missiva foren també estímuls i referència per a les generacions posteriors, més enllà d'aquell complex darrer terç del segle XIV en què sortiren de la profunda vena espiritual de la santa de Siena. A més, pel fet

* Professora titular de Filologia Italiana, de la Universitat de Barcelona.

1. Aquest treball s'ha dut a terme en el marc del projecte n^o PB98-1237 de la DGICYT, dirigit per la prof^a M^a de las N. Muñiz Muñiz.

Totes les referències al text original de les epístoles, en llengua vulgar toscana, estan tretes de S. CATERINA DA SIENA: *Le Lettere*, a cura di D. Umberto Meattini, Ediz. Paoline, Milano, 1987.

d'haver escollit el vulgar, Caterina es convertí en la primera figura femenina de la literatura italiana², en una gran comunicadora, i posa de manifest la novetat de la dona escriptora, capaç d'assumir una àmplia cultura religiosa³ —en contra de la tendència imperant al seu temps que volia per a les dones només una lleugera pàtina de formació que els permetés accedir als principals dogmes religiosos, però considerava perillós qualsevol altre procés d'ampliació o millora de la seva formació—. ⁴

Caterina Benincasa, és un dels exemples més clars de la incorporació de la dona al nou tipus de religiositat laical inspirada i promoguda pels Ordes Mendicants, sobretot per franciscans i dominics. Caterina esdevé l'exemple més acurat d'una "mantellata", és a dir, una laica, devota i penitent, membre del tercer orde dominic.⁵ A més, l'experiència mística de Caterina, superà amb escreix altres d'anteriors o coetanis, com la de Benvenuta Bojani, de Chiara de Montefalco, d'Àngela de Foligno o de Margarida de Cortona, i les de tantes altres dones piadoses del segle XIII i principis del XIV,⁶ car tingué

2. Actualment, les cartes de santa Caterina figuren entre els clàssics de la tradició literària italiana. Per un acurat anàlisi crític d'aquesta obra vid. ZANCAN, MARINA: *Lettere di Caterina da Siena*, a «Letteratura italiana», dirigida da Alberto Asor Rosa, «Le opere», vol. I, «Dalle origini al Cinquecento», Einaudi, Torino, 1992, p. 593-633. Sobre l'originalitat de l'escriptura de Caterina i la seva influència en el vocabulari religiós vid.: COLLETTI, VITTORIO: *Parole dal pulpito. Chiesa e movimenti religiosi tra latino e volgare nell'Italia del Medioevo e del Rinascimento*, Marietti, Casale Monferrato, 1983; especialment el cap. V, "Santa Caterina da Siena e il volgare della letteratura mistica" (p. 97-106).

3. Ampliament posada de manifest per GRION, A.: *Santa Caterina da Siena. Dottrina e fonti*, Morcelliana, Brescia, 1953. Igualment, D'URSO, GIACINTO: *Il pensiero di S. Caterina e le sue fonti*, «Sapienza» (Roma), VII (1954), p. 335-388.

4. El cas més patent és el del frare dominic Jacopo Passavanti, contemporani de santa Caterina, i actiu predicador a Siena. Vid. CATALDI, PIETRO: *Caterina e Francesco: l'esordio religioso di una letteratura laica*, a «Con l'occhio e col lume. Atti del corso seminariale di studi su S. Caterina da Siena» (Ediz. Cantagalli, Siena, 1999), p. 149.

5. Transcripció, per aclaridors, els següents comentaris: «La laïcitat de Santa Caterina è comprovata dagli impegni socio-politici, che assunse negli ultimi anni della sua giovane vita. Una religiosa mai avrebbe potuto assumere il ruolo che invece, senza nessuna restrizione, la santa poté esplicare. Il ricordo tra le Mantellate e l'Ordine domenicano era di carattere spirituale e non giuridico. Non risulta che occorressero permessi di sorta per le libere iniziative, che volta a volta Caterina prese a Siena, in Toscana, a Roma, in Francia. Non è un carattere secondario questo, in una società, come quella tardo-medievale, a vari titoli dominata dal clero. L'esempio di Santa Caterina, eccezionale ma nello stesso tempo accettato come normale, diventa emblematico per comprendere la natura della Chiesa, Popolo di Dio». BONICELLI, MONS. GAETANO: *Santa Caterina da Siena, tra passato e futuro*, a «Con l'occhio e col lume. Atti del corso seminariale di studi su S. Caterina da Siena» (Ediz. Cantagalli, Siena, 1999), p. 17. Convé recordar que la direcció espiritual a què fa referència el text, fou exercida molt personalment, d'ençà de 1374, per fra Raimondo de Capua, el dominic que escriví la "Legenda maior", que conté la primera biografia sistemàtica de la santa.

6. GIANNI, ALESSANDRA: *Caterina e le altre*, a «Con l'occhio e col lume. Atti del corso seminariale di studi su S. Caterina da Siena», pp. 237-251.

la possibilitat i la fortuna d'haver estat escoltada, i més tard oficialment reconeguda com a inspirada per Déu i com a aital canonitzada. La seva visió profètica estava d'acord amb la més estricta ortodòxia i els projectes dels papes Gregori XI i Urbà VI, i a més, ajudà a mantenir l'estabilitat i el prestigi de les més altes institucions eclesiàstiques.⁷

Caterina, des dels inicis de la seva experiència de vida religiosa, fou atreta per les necessitats del proïsme i la possibilitat d'ajudar-lo. D'aquí que al seu voltant s'hi formés una mena de "família", d'unes dotzenes de persones —homes i dones— animades per un mateix ideal de vida. Però unit amb la preocupació pels altres⁸ i pels problemes quotidians del seu temps, Caterina s'interessà també per la "política". Juntament amb la seva contemporània, santa Brígida, a més de descriure i fer conèixer les seves experiències de comunió amb Crist, també foren predicadores de la pau, mitjanceres i protectores d'enemics externs,⁹ i volgueren incidir de forma concreta en la realitat i els problemes del seu moment, en alguns dels quals la capacitat profètica de les dones fou utilitzada en benefici també "polític".¹⁰

Aquesta activitat pública —en el cas de Caterina— començà vers el 1370, i estigué lligada estretament amb les aspiracions a una profunda reforma interna de l'Església i la decidida voluntat de fer retornar la seu efectiva del papat a Roma¹¹ —ambdós temes predominants en bona part de les seves cartes—; projectes que estaran vinculats a la convocatòria d'una gran croada contra els otomans—en el sentit franciscà, no de guerra sinó de convenciment i evangelització—, i a més, la intervenció eclesiàstica per deturar la descomposició del món comunal a la Itàlia central i septentrional.¹²

7. BARONE, GIULIA: *Società e religiosità femminile (750-1450)*, a «Donne e fede. Santità e vita religiosa in Italia», a cura di Lucetta Sacaraffia e Gabriella Zarri, Laterza, Roma, 1994, p. 104.

8. És ben aclaridora la carta 103, adreçada a Benuccio di Piero i a Bernardo di misser Uberto de' Belforti de Volterra, on assumeix la màxima evangèlica recollida a l'Evangelí de sant Joan 21, 15-17: «...né amare Dio, né virtù si può avere nell'animo senza il mezzo del prossimo suo. Come? Dicovelo. Io non posso, l'amore ch'io ho al mio Creatore, mostrarlo in lui, perché a Dio non si può fare utilità. Convieni dunque pigliare il mezzo della sua creatura, e alla creatura sovvenire e fare quell'utilità che a Dio fare non posso...»

9. VAUCHEZ, ANDRÉ: *Les laïcs au Moyen Age: pratiques et expériences religieuses*, Edit. du Cerf, Paris, 1987, pp. 187-206.

10. VAUCHEZ, ANDRÉ: *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Âge: d'après les procès de canonisations et les documents hagiographiques*, École Française de Rome, Rome, 1981, pp. 366-368 i 399-405.

11. Aspectes que en la concepció de Caterina van estretament units. Al nostre entendre, el retorn previ del papat a Roma és imprescindible per començar i avalar qualsevol intent i projecte de reforma eclesiàstica. Vid. sobre aquest punt les cartes 156 a 169.

12. La corrupció dels governats i el mal govern de les ciutats l'he ressaltat jo mateixa a: *Consideraciones sobre las cartas de Santa Catalina de Siena a las mujeres de su tiempo, y su recepción en España*, «Anuario de Estudios Medievales» (Barcelona), 28 (1998), p. 890.

De tots aquests projectes m'interessa destacar de manera especial el primer, en el marc del qual cal situar les dues cartes (c. 284 i 293) adreçades per Caterina al cardenal d'Aragó, Pedro de Luna.

CONTEXT

L'obra i l'actuació de Caterina de Siena —com també la de Brígida de Suècia— no s'entendrien sense tenir present la llarga absència de Roma per part dels papes. La denominada “Captivitat d'Avinyó”, iniciada per Climent V, fou vista i interpretada des de la península italiana com una autèntica “marginalització”:¹³ cada vegada seran menys nombrosos i menys importants els cardenals italians, Roma i els Estats Pontificis cauran sota l'anarquia,¹⁴ i Romà perdrà importància econòmica en tant que l'administració pontificia serà a Avinyó¹⁵ i tots els afers de la Cristianitat havien de passar per la ciutat del Roine i no pas per la del Tíber; a més, fins i tot la marginalització es dóna en el santoral, en tant que cada vegada serien més nombroses les canonitzacions de francesos i absolutament rares les d'italians, a excepció de les de Tomàs d'Aquino i de Celestí V, ambdós per motius obvis.¹⁶

Fou en aquest marc i condicions que Caterina llençà el seu missatge de “renovació” de l'Església, de represa de l'obra de pacificació, d'exemplaritat, de retorn als orígens primitius¹⁷, es concentrà en la seva missió espiritual, amb el suport dels laics del

13. Intuïda i temuda pel mateix Dant, que no dubta a exigir el retorn del papat a Roma als cardenals italians reunits en conclave a Carpentras després de la mort de Climent V (14 d'abril de 1314), en la famosa “Carta als cardenals italians”. I fins i tot Petrarca es mostra preocupat i critica de manera ben patent en la cançó LIII, *Spirito gentil che quelle membra reggi*, o en el sonet CXXXVIII, *Fontana di dolore, albergo d'ira*; i àdhuc veiem aquest mateix problema en les cartes de Cola di Rienzo (Vid. MORGHEN, RAFFAELLO: *Civiltà medioevale al tramonto. Saggi e studi sulla crisi di una età*, Laterza, Roma-Bari, 1973, pp. 159-180).

14. Cal recordar la importància i incidència del cardenal Gil de Albornoz, com a llegat pontifici d'Innocenci VI a terres italianes i el seu esforç ingent per la recuperació dels territoris papals i la promulgació de les “Constitucions Egidianes”.

15. Fet fortament criticat pel Petrarca en el sonet CXXXVII del “Canzoniere”, *L'avara Babilonia à colmo il sacco*.

16. Tomàs d'Aquino, canonitzat el 1323 per Joan XXII, com a resposta a les inquietuts religioses del seu temps i com a antídoto als anhels pauperístics i espiritualistes dels franciscans. I l'altre cas, Pietro Morone, que pontificà amb el nom de Celestí V, fou reconegut com a sant per Climent V el 1311, per contraposar-lo a l'ambient romà de Bonifaci VIII i els seus partidaris. Vid. VAUCHEZ, ANDRÉ: *Ordini Mendicanti e società italiana (XIII-XV secolo)*, Milano, 1990, pp. 257-273.

17. Molt clarament exemplificat en la carta 206, adreçada a Gregori XI quan li diu: «che la Chiesa santa tornasse nel suo stato primo poverello, com'era in quello tempo santo, quando non attendevano altro che all'onore di Dio e alla salute dell'anime».

seu temps . Tot això comportava indefectiblement el retorn del papat a la ciutat de Roma i l'exaltació de la figura del papa.

Després de l'efímer intent de tornada a Roma per Urbà VI (1367-1370), Caterina intervingué decididament en el regnès del papa Gregori XI. Les primeres actuacions es poden comptar des dels mateixos inicis del nou pontificat¹⁸. Al mateix temps, a Itàlia sorgiren una sèrie de revoltes i guerres contra els llegats pontificis de Perusa i Bolonya que eren francesos i que abusaven del seu poder. La república de Florència, també ofesa, es va revoltar contra el pontífex que, el 31 de desembre del 1376, va llançar l'entredit contra la ciutat. Així començava la *Guerra degli Otto Santi* de conseqüències gravíssimes per a l'economia dels florentins; la difícil sostenibilitat de la situació feu decidir els florentins per enviar Caterina a Avinyó a fi d'obtenir el perdó del pontífex, tot i que els esforços foren en va. Malgrat els perills de la guerra i la inestabilitat política a la Itàlia central, el papa optà pel retorn definitiu a Roma, però l'esdeveniment no es feu efectiu fins el 13 de setembre de 1376,¹⁹ per motius múltiples, àdhuc militars i diplomàtics, a més de les gestions de la pròpia Caterina, tal com explica el beat Raimondo de Càpua en la biografia que va escriure de la santa, i ella mateixa comenta en les seves cartes.²⁰ Gregori XI entrava a Roma el 17 de gener de 1377, i l'acompanyaven tot el col·legi cardenalici, amb l'aragonès Pedro de Luna —cardenal diaca del títol de Santa Maria in Cosmedin—, i fra Juan Fernández d'Heredia, castellà d'Amposta i almirall de l'esquadra que portà el papa des de Marsella a Roma.

La continuació de la guerra contra Florència fa que el papa decidís enviar Caterina per tractar la pau amb la ciutat, però les tibantors entre els cardenals francesos i el poble romà, i el desig mai amagat d'aquells de retornar a Avinyó, convertiren la darretera etapa del pontificat de Gregori XI en un seguit de pugnes i neguits. Dèbil de salut i incapaç de fer front a uns conflictes i un ambient que desconeixia i fins i a cert punt li era hostil, Gregori XI morí a Roma als 48 anys, el 27 de març de 1378.

18. Es pot apreciar en les cartes 7, 11 o 28, entre altres, adreçades al cardenal Pierre d'Estaing, cardenal d'Òstia, i a Barnabó Visconti, duc de Milà, datades entre el 1373-74. En aquest mateix any la santa i el papa ja estaven en contacte tal com podem deduir en la carta 127: «Io vi dico che'l papa mandò di qua uno suo vicario [l'espanyol Alfonso de Valtierra] ciò fue il padre spirituale di quella Contessa che morì a Roma [Santa Brígida], e è colui che renunziò al vescovo per amore della virtù [renúncia al bisbat de Jaén] a venne a me da parte del Padre santo [Gregori XI] dicendo ch'io dovesi fare speciale orazione per lui e per la santa Chiesa: e per segno mi recò la santa indulgenza».

19. Curiosament, la vigília de la partença, Caterina rebé cent florins «ex dono speciali per d. Papam sibi facto, fr. Raimundo de Capua ord. Predic. pro ipsa recipiente». SCHÄFER, K. H.: *Die Ausgaben der Apostolischen Kammer unter den Päpsten Urban V, und Gregor XI (1362-1378)*, Görresgesellschaft, Paderborn, 1937, p. 631.

20. Una influència —la de Caterina— a la que s'haurien d'afegir també les “revelacions” —tant de moda en aquests temps— de santa Brígida, que exigien al papa l'abandó d'Avinyó i el ràpid retorn a Roma. Vid. SALVADOR Y CONDE, JOSÉ: *Epistolario de Santa Catalina de Siena. Espíritu y doctrina*, Edit. San Esteban, Salamanca, 1982, vol. I, pp. 109-110.

Les cartes de Caterina a Pedro de Luna

La primera carta (la 284)²¹ que Caterina adreçà al cardenal de Luna s'ha de situar en el context immediatament previ a la mort de Gregori XI, quan la santa de Siena, que ha viscut el llarg conflicte entre Florència i el pontífex s'adona que la tan esperada reforma de l'Església no s'endega i, ni tan sols s'observen indicis de canvi. Fou aleshores que Caterina s'adreçà al gran canonista aragonés, i amb un estil molt acurat li proposa que sigui l' «amatore dolce della verità». Per conèixer la veritat és necessari «il lume della santissima fede, il quale lume è la pupilla dell'occhio dell'intelletto».²² Li demana una decidida opció per la veritat, «la quale...debe rilucere in ogni creatura che ha in sé ragione, ma singularmente nel prelato», car «si trovano in bugie e menzogne le bocche di coloro che sono fatti annunziatori della verità».²³ Insisteix encara: «innamoratevi di questa verità per essere una colonna nel corpo mistico della santa Chiesa». I denuncia ben directament un sector de la clerecia del seu temps, sobretot la florentina que coneix prou bé, i més concretament els mendicants, als que retreu la relaxació dels costums, la poca exemplaritat i fins i tot la desobediència al papa i l'afecció als poderosos del temps:²⁴ «de' religiosi e chierici secolari, e singularmente li frati mendicanti, li quali sono posti dalla dolce Sposa di Cristo [l'Església] per annunziare e bandire la verità, essi si scordano della verità, e in pulpito la mengano...»²⁵ E hanno

21. L'edició de l'"Epistolari", traduït per primera vegada al castellà, per ordre del cardenal Cisneros (*Obra de las epistolas y oraciones de la bienaventurada virgen sancta Catherina de Sena de la Orden de los Predicadores. Las quales fueron trasladadas del toscano en nuestra lengua castellana por mandado del muy Illustre y Reverendissimo señor el Cardenal de España Arçobispo della Sancta Yglesia de Toledo, etc.*, [traductor, fray Antonio de la Peña, O.P.], Alcalá de Henares, imprenta de Arnao Guillen de Brocar, 1512, fols. 21v.-22v.), ubica aquesta carta en un lloc molt rellevant, el número XXV. En el mateix lloc la situa també l'edició següent (*Ramillete de Epistolas y oraciones celestiales para fecundar todo género de espíritu, nacido en el ameno jardín de las virtudes todas el corazón de la Mystica Doctora y Serafica virgen Santa Cathalina de Sena de la sagrada orden de Predicadores*, Barcelona, imprenta de Juan Cassañes y Jaime Suriá, librerros, 1698, pàgs. 33-34). Ambdues són sumament respectuoses i fidels al text original, que tradueixen gairebé literalment i íntegra, i entre les dues primeres versions en llengua castellana hi ha tan sols lleugeríssims canvis que no afecten en cap cas el sentit del text. Potser el respecte i la fidelitat de la traducció a l'original italià podria explicar-se per la rellevància del cardenal Pedro de Luna, a qui va adreçada, l'únic espanyol que en fou receptor.

22. Aquestes dues metàfores són molt freqüents tan en les *Cartes* (c. 51, 113, 154, 199) com en el *Diàleg* on precisament acaba l'últim capítol amb aquestes mateixes imatges. Segons Caterina la llum de la fe i la intel·ligència són necessàries per conèixer i entendre Deu. Només quan és coneix una cosa es pot estimar.

23. Sobre el tema de la Veritat, Caterina en parla abundantment en els caps. 98-109 del seu *Diàleg*.

24. Vid. SALVADOR Y CONDE, JOSÉ: *Epistolario de Santa Catalina de Siena. Espíritu y doctrina*, vol. I, pp. 111-112.

25. Sobre aquest tema i per una matització de la problemàtica, vid. RUSCONI, ROBERTO: *Predicatori e predicazione*, a «Storia d'Italia. Annali, IV. Intelletuali e potere», a cura di Corrado

messo il popolo in tanta eresia,²⁶ che è una pietà pure a pensarlo, non tanto che a vederlo. E questo lor fa dire e fare il timore servile delli uomini, e il piacere umano, e il desiderio dell'offerta».

La importància i el pes de Pedro de Luna en l'Església del temps fa que Caterina el commini d'alguna manera a fer-se corresponsable de la desitjada reforma i a fer costat al papa, i per això insisteix «vi prego —li diu— che siate all'orecchio di Cristo in terra²⁷ a suonargli continuamente questa verità... e ditegli con cuore virile, che la riformi di santi e buoni pastori,²⁸ in affetto e in verità, non solamente col suono de la parola²⁹. Per concludere li demana que faci arribar al papa la necessitat de «pacificare Italia», una Itàlia que Caterina concep en el seu més ampli sentit,³⁰ d'unitat moral, cultural, més enllà de les fronteres —sovint artificials i mutables— de repúbliques, monarquies o estats de qualsevol mena. La necessitat de fer la pau és urgent tant des del punt de vista polític com religiós i per això la carta s'acaba amb aquesta súplica: «preghiate Cristo in terra e gli altri che tosto si faccia questa pace... e levare questo scandalo».

La segona carta (c. 293)³¹ de Caterina a Pedro de Luna també és de l'any 1378. Però tanmateix la situació ha canviat radicalment. S'havia produït l'elecció d'un nou

Vivanti, Einaudi, Torino, 1981, pp. 975-985. Igualment recomanable, ARTIFONI, ENRICO: *Gli uomini dell'assemblea. L'oratoria civile, i concinatori e i predicatori nella società comunale*, dins «La predicazione dei frati, dalla metà del '200 alla fine del '300. Atti del XXII Convegno internazionale. Assisi, 13-15 ottobre 1994», Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spoleto, 1995, pp. 141-188.

26. En referència als clergues i, sobretot, als frares que celebren les funcions religioses dins o fora de les esglésies de Florència, tot i la prohibició i l'entredit del papa. Aquest trencament fou patent per la voluntat del govern florentí, a partir del 8 d'octubre de 1377. La data permet situar aquesta carta, entre aital esdeveniment i la mort del papa, esdevinguda, com s'ha dit, el 27 de març de 1378.

27. És habitual en santa Caterina aquesta expressió per referir-se al papa; apareix freqüentment al llarg de l'Epistolari, i sovint també sota la forma de "Dolce Cristo in terra".

28. Una de les grans propostes de reforma de l'Església, projectada per Caterina, era la de donar-li "sants i bons pastors", proposta que trobem reiterada en altres cartes, com l'adreçada a Gregori XI (c. 206), a Urbà VI (c. 291), i a fra Bartolomeo Dominici, de l'Orde de Predicadors, de Florència (c. 129).

29. En al·lusió a l'oratorïa vàcua —a vegades contradictòria amb l'autèntica vida evangèlica— d'alguns predicadors de la segona meitat del XIV.

30. És el cas també d'altres personatges, com Flavio Biondo, que a la primera meitat del segle XV, s'interessa per tot allò esdevingut «ex universa Italia», deixant de banda els canviants límits polítics. O igualment el cas de Francesco Guicciardini, fins a Luigi Salvatorelli o Antonio Labriola. La consciència d'unitat cultural, tot i no existir unitat política, agafa cos, al menys d'ençà dels inicis del "Duecento", amb el desenvolupament de la llengua literària. Vid. GALASSO, G.: *L'Italia come problema storiografico*, a "Storia d'Italia" (UTET, Torino, 1979), vol. I, pp. 131-132. També EINAUDI, GIULIO: *Presentazione*, a "Storia d'Italia", vol. I (Einaudi, Torino, 1972), pp. XXIII-XXIV.

31. Aquesta carta també va ser traduïda en llengua castellana per disposició del cardenal Cisneros (Alcalá, 1512, fols. 22v.-23v.) i ocupa en l'ordre d'edició un lloc rellevant —com la carta precedent— amb el número XXVI. El mateix s'esdevé en l'edició de Barcelona, del 1698 (pàgs. 33-34).

papa que ben aviat fou qüestionat ja que, durant l'elecció, el poble de Roma, temorós que la majoria dels cardenals francesos facilitessin una altra vegada el retorn del papat a Avinyó, exigiren que el nou pontífex fos, al menys, italià: «Romano lo volemo o al manco Italiano!» era el crit comú entre els habitants de la capital. Els desordres i les amenaces sobre els electors foren més que evidents, i fins i tot un grup d'ells hagué de cercar refugi a Castel Sant'Angelo. Enmig d'aquest clima, els setze cardenals —dels vint-i-tres— reunits al conclave, optaren per la solució de l'arquebisbe de Bari, Bartolomeo di Prignano, que pontificaria amb el nom d'Urbà VI³². Entre els electors —i promotor principal³³— d'Urbà VI, hi havia el cardenal d'Aragó, Pedro de Luna, esdevingut l'únic cardenal hispànic del grup i un dels pocs que no eren francesos. Bon jurista i prestigiós canonista, estudiant i professor a l'Estudi General de Montpeller,³⁴ la seva opinió pesava i havia de pesar molt en moments tan delicats.

L'elecció qüestionada i el caràcter irascible del nou papa,³⁵ va crear una situació gravíssima en l'alta jerarquia eclesiàstica al decidir reduir els beneficis i rendes dels cardenals i ampliar el col·legi cardenalici amb italians. Aleshores inicià el conflicte que va desembocar en la reunió dels cardenals francesos a Anagni, a la que s'afegiren més tard

32. La solució fou de consens, i sembla que fou a proposta de Pedro de Luna. Ja que el poble romà s'oposava rotundament a l'elecció d'un cardenal francès, pel temor d'un nou retorn del papat a Avinyó, s'escollí Bartolomeo di Prignano, arquebisbe de Bari, en tant que Bari estava dins dels dominis dels Anjou napolitans i, per tant, podia donar satisfacció a les dues parts.

33. P[ERARNAU] E[SPELT], J[OSEP]: *El cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic. VI Centenari del cisma d'Occident*, IEC, Barcelona, 1979, p. 56. Fa referència a l'àmplia ressenya de SEIDLMEYER, MICHAEL: *Peter de Luna (Benedikt XIII.) und die Entstehung des Grossen abendländischen Schismas*, «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», IV (1933), 206-247. Reprodueixo literalment: "En prendre el conclave el caire que va prendre, el cardenal d'Aragó creia prferible no elegir, ni que li costés la vida, però els altres preferiren elegir. Aleshores ell mateix [Pedro de Luna] proposà al cardenal de Llemotges l'elecció de Bartolomeo Prignano, el qual sortí elegit, i personalment no tingué cap dubte de la validesa de l'elecció".

34. GUILLEMMAIN, BERNARD: *La Cour Pontificale d'Avignon, 1309-1376. Étude d'une société*, Edit. De Boccard, Paris, 1966, p. 218.

35. El caràcter irascible del nou papa, no qüestionat, sembla que s'hauria de matitzar en tant que un dels més importants motius de la revolta dels cardenals seria la decidida obra de reforma eclesiàstica amb la que estarien en desacord. I el desacord s'explica en bona part pel fet que la primera acció reformadora recauria sobre els propis cardenals, fins ara vinculats a poderoses famílies i a grups de poder i de pressió avinyonencs. El nou papa volia que els cardenals fossin independents dels reis i prínceps, renunciessin a una part de les enormes rendes, i els forçava a tenir residència estable a la ciutat de Roma, a les esglésies que tenien assignades pel títol cardenalici, on havien de complir els deures pastorals corresponents. Com és sabut, el projecte reformador fallí perquè els cardenals preferiren abandonar Urbà VI i obrir un cisma abans que canviar de vida. Vid. PÁSZTOR, EDITH: *Funzione politico-culturale di una struttura della Chiesa: il cardinalato*, a «Aspetti culturali della società italiana nel periodo del papato avignonese» (Convegni del Centro di studi sulla spiritualità medievale. Università degli Studi di Perugia, XIX), Accademia Turdetina, Todi, 1981, pp. 224-226.

el cardenal aragonès,³⁶ mentre els quatre cardenals italians romanien a Roma amb el papa. El 20 de juliol del mateix 1378, el grup d'Anagni escrivia als seus companys italians, invitant-los a unir-se a ells en tant que donaven per nul·la —per forçada— l'elecció d'Urbà VI. Tots plegats acabaren declarant vacant la seu romana el 9 d'agost. Només el vell cardenal Tebaldeschi, fou fidel a Urbà VI i en el llit de mort seguí jurant que el conclave anterior s'havia fet lliurement i d'acord amb els canons eclesiàstics.³⁷ Els prínceps cristians es dividiren a favor del papa, els uns, o dels rebels, els altres. I, per a més seguretat, els cardenals francesos es traslladaren a Fondi, on el 20 de setembre elegiren el cardenal Robert de Ginebra com a nou papa, amb el nom de Climent VII. El Cisma s'havia consolidat.

Mentrestant, poc abans de la negació d'obediència a Urbà VI, Caterina de Siena repregué la seva activitat epistolar amb el cardenal de Luna, un dels més prestigiosos i influents —hi insistim— del col·legi cardenalici, a darreries de juny del 1378.³⁸ Caterina havia copsat les primeres intrigues cardenalícies i s'adonava dels perills que comportarien qualsevol espurna d'escissió.³⁹ Als ulls d'ella i dels romans era patent que, tot i les pressions, el capteniment dels cardenals durant els mesos d'abril-juny de 1378 fou d'aparent acceptació d'Urbà VI, vist que actuaven com si fos papa.⁴⁰ Caterina li reclamava de nou que fos «colonna ferma, posta nel giardino della santa Chiesa» i que defugís els tres enemics de l'ànima: món, dimoni i carn. Al rebuig de la supèrbia i l'egoisme, com a mals que atenallaven l'alta jerarquia de l'època (insistentment reiterats en la mateixa carta), hi afegeix ara la recomanació a suportar «li difetti del prossimo nostro nel cospetto di Dio con grande compassione, e portare la ingiustizia fatta a noi con pazienza», just ara, perquè «ora è il tempo», text que pot suggerir la voluntat de deturar la crítica a la irascibilitat del nou papa i l'acceptació pacient del seu tarannà despòtic i les decisions o actes que siguin o puguin semblar injustos, especialment envers els cardenals, o en les decisions preses a favor de la reforma.

36. La incorporació de Pedro de Luna al grup dels desafectes fou un cop decisiu per a tirar endavant el procés. Vid. BARZANTI, ROBERTO: *Caterina da Siena, tra profezia e politica*, a «Con l'occhio e col lume. Atti del corso seminariale di studi su S. Caterina da Siena», p. 74. També MICCOLI, G.: *La storia religiosa*, a «Storia d'Italia», vol. II, t. I, (Einaudi, Torino, 1974), p. 929.

37. CASTIGLIONI, CARLO: *Historia de los Papas, II, Desde Bonifacio VIII a Pío XII*, Labor, Barcelona, 1951, p. 70-71.

38. Considerem més adequada aquesta data que no la de mitjans de maig, per situar la versemblant redacció de la segona carta de Caterina a Pedro de Luna.

39. «Parmi avere inteso che discordia nasce costà tra Cristo in terra, i con li discepoli suoi, della quale cosa ricevo intollerabile dolore, solo per lo timore che io ho della eresia... E vi prego che voi non vi stacchiaste mai dalla virtù, e dal capo vostro [el Papa]», li diu ben directament una Caterina temerosa d'una "heretgia" que havia d'esdevenir un llarg i dolorós cisma (Carta 293).

40. P[ERARNAU] E[SPELT], J[OSEP]: *El cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic. VI Centenari del cisma d'Occident*, p. 54.

La urgència d'un canvi d'actuació és expressada amb nitidesa per la santa: «non indugiate il tempo, e non s'aspetti tanto a poner il rimedio, che la pietra ci caggia in capo». Insisteix en diversos passatges en cercar la pau, en trobar un punt d'acord entre les parts confrontades, «e che tengano quelle vie e quelli modi che siano onore di Dio e reformazione della santa Chiesa, e a levare questo scandalo». Caterina, deuria considerar indubtablement prou greu la situació i, en la seva visió profètica, fins gosà dir-li «che tutte l'altre cose, cioè guerra, disonore, e altre tribolazioni, ci parrebbero meno che una paglia o un'ombra, per rispetto di questo».

No fou sense motiu justificat que Caterina s'adrecés amb tanta vehemència i esperances a Pedro de Luna. El cardenal aragonès, a més de ser un bon jurista i d'haver actuat com a tal al qüestionar-se la legitimitat del conclave, hauria anat a la reunió d'Anagni, a darreries de juny de 1378, “a pescar els altres [cardenals dissidents], però va resultar pescat”.⁴¹ A més la confiança en Pedro de Luna estava basada per la vinculació del cardenal amb el cercle dels espirituals reformistes, dels que la santa senesa n'era figura central; fins i tot la casa del cardenal d'Aragó a Roma havia estat freqüentada per molts frares i monjos seguidors d'aquell corrent, i alguns d'ells eren amics de Bartolomeo Prignano (abans d'esdevenir papa Urbà VI), i vinculats també amb els benedictins espirituals del Sacro Speco di Subiaco. Això explicaria la predilecció de Caterina per la persona del cardenal de Luna a l'hora de cercar una «colonna ferma» en suport del papa legítim, i explicaria també que el manifest anònim adreçat als cardenals, que comença *Quod agitis o celestis ostii cardines incliti...*,⁴² —s'hauria escrit entre la ruptura i el nomenament d'un nou papa— escarnís amb duresa tots els cardenals reunits a Anagni, menys precisament Pedro de Luna, de qui s'esperà fins a darrera hora un canvi d'actitud i de partit.

Tanmateix, les esperances de Caterina s'esvaïren ben aviat. Al cardenal de Santa Maria in Cosmedin li pesaren més la seva condició de fi canonista que no la influència dels espirituals, dels reformistes, dels evangèlics. I Caterina, després de la ruptura i de l'elecció de Robert de Ginebra⁴³ (Climent VII), amb el Cisma obert, fou vista com

41. Segons les declaracions posteriors del mateix Pedro de Luna, sobre el conclave d'abril de 1378, per a donar-ne informació als reis d'Aragó i de Castella. P[ERARNAU] E[SPELT], J[OSEP]: *El cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic. VI Centenari del cisma d'Occident*, p. 55.

42. Hom ha atribuït l'autoria d'aquest manifest tant a fra Raimondo di Capua, com també a Alfonso Pecha de Valtierra —bisbe dimissionari de Jaén—, admirador i confessor de santa Brígida de Suècia, i ardent seguidor dels espirituals. Vid. MEERSSMAN, G. G.: *Gli amici spirituali di S. Caterina a Roma nel 1378 alla luce del primo manifesto urbanista*, «Bullettino Senese di Storia Patria» (Siena), LXIX (1962), pp. 83-123.

43. L'elecció d'aquest cardenal com a papa, contraposat a Urbà VI, no sols disgustà Caterina i els urbanites, sinó bona part d'Itàlia, sobre tot la central i septentrional, car era ben recent el mal record de Robert de Ginebra com a ferotge repressor de les ciutats italianes al front d'un exèrcit de bretons, en temps de Gregori XI, i en el marc de la “Guerra degli Otto Santi”. La intervenció bèl·lica

una aparent perdedora, a qui el resultat immediat del seu gran esforç, el retorn del Papat a Roma, va comportar l'ajornament de l'esperada reforma i un llarg cisma. I això és observable fins al punt que, tot i ser coetànies, Brígida de Suècia fou canonitzada ben aviat, mentre Caterina hagué d'esperar el pontificat de Pius II (1461), i s'evidencia també en el fet gens irrellevant que la iconografia de la santa trigaria molt temps a representar-la com a protagonista del retorn dels papes a Roma.⁴⁴

tingué efectes gravíssims sobretot per a la ciutat de Florència i els seus mercaders. La condemna pontificia de Florència va ser aprofitada pels prínceps estrangers per segrestar, saquejar i depredar els mercaders florentins i els seus béns en molts indrets d'Europa occidental. Aquesta situació feia enyorar l'anterior i assenyada etapa del cardenal Gil de Albornoz al front dels Estats Pontificis en temps d'Innocenci VI. Vid. més precisions a SALVATORELLI, LUIGI: *Sommario della storia d'Italia dai tempi preistorici ai nostri giorni*, Einaudi, Torino, 1982, p. 237-239.

44. AAVV: *Incontro di chiusura dei lavori e dibattito conclusivo*, a «Con l'occhio e col lume. Atti del corso seminario di studi su S. Caterina da Siena», p. 468-469.